

ВПЛИВ НАУКОВИХ ІДЕЙ ЄВГЕНА ЕРЛІХА НА ФОРМУВАННЯ СОЦІОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВА В США

THE INFLUENCE OF THE SCIENTIFIC IDEAS OF EUGENE ERHLICH ON THE FORMATION OF THE SOCIOLOGICAL CONCEPT OF LAW IN THE USA

Мацелюх І. А., д.ю.н., доцент, професор кафедри
службового та медичного права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Хоменко С. Г., здобувач другого року навчання
другого магістерського рівня здобуття освіти

Інститут післядипломної освіти

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано зародженням соціологічної концепції праворозуміння, засновником якої був український правознавець, професор, ректор Чернівецького університету Євген Ерліх. Наведено його історіографічні здобутки та проаналізовано основні наукові праці.

Розкрито особливості професійного і творчого шляху професора, який тісно переплітався з Чернівецьким університетом. Проаналізовано політико-правові думки вченого щодо концепції «живого права», яка подарувала досліднику світове визнання.

Розглянуто зміст монографії «Основи соціології права», яка розриває ідеї та основні положення соціологічно-правового вчення Є. Ерліха, які полягають у осмисленні природи права шляхом вивчення соціології, а не лише законодавчих приписів. Простежено за співвідношенням соціології і юриспруденції Є. Ерліха. Наведено зміст основних категорій, наданих Є. Ерліхом, таких як право, юриспруденція, правознавство, суспільствознавство, соціологія тощо.

Наголошено на популярності ідей Є. Ерліха щодо «живого права», які не лише здобули поширення серед європейських мислителів, а й отримали визнання серед представників Американської асоціації правничих шкіл. Продемонстровано еволюцію та вплив напрацювань Є. Ерліха на політико-правові ідеї американського правника, декана юридичного факультету Гарвардської школи права Роско Паунда. Він став родоначальником соціологічної концепції права в США та закликав науковців не обмежуватися вивченням правових норм, які зафіксовані в законодавчих актах, а аналізувати «право в дії», адже поведінку людини визначають не лише закони, а й норми релігії, моралі, звичаї, виховання та інші соціальні фактори.

Проаналізовано причини активізації соціологічного руху в США, які, насамперед, були пов'язані із проблемами, що виникали в практичній юриспруденції та призводили до неправильності застосування правових норм. Розкрито теорію соціальних інтересів Р. Паунда, яку він почав розвивати щоб забезпечити узгодження та баланс між усіма учасниками суспільних відносин.

Констатовано, що Роско Паунд став родоначальником соціологічної концепції права в США на початку ХХ століття, яка в найближчому майбутньому буде підтримана, трансформована, поглиблена у працях інших вчених, серед яких Д. Фленк, К. Ллевеллін, Д. Дью. Завдяки їхній науковій спадщині сформувалося нове праворозуміння, яке дозволило більш глибоко переосмислити основні правові явища, відійти від нормативістських підходів, запровадити нову віху в історії філософії права та політико-правових учень.

Ключові слова: право, соціологія права, соціологічна концепція права, праворозуміння, політико-правові вчення, Є. Ерліх, Р. Паунд, США.

The article analyzes the origin of the sociological concept of legal understanding, the founder of which is the Ukrainian jurist, professor, rector of Chernivtsi University Yevhen Ehrlich. His historiographic achievements are presented and the main scientific works are analyzed.

The peculiarities of the professional and creative path of the professor, who was closely intertwined with Chernivtsi University, are revealed. The political and legal opinions of the scientist regarding the concept of "living law", which gave the researcher world recognition, were analyzed.

The content of the monograph "Fundamentals of the Sociology of Law" is considered, which breaks down the ideas and basic provisions of E. Ehrlich's sociological-legal teaching, which consist in understanding the nature of law through the study of sociology, and not only legislative prescriptions. Followed by the relationship between sociology and jurisprudence of E. Ehrlich. The content of the main categories provided by E. Ehrlich, such as law, jurisprudence, jurisprudence, social science, sociology, etc., is given.

The popularity of E. Ehrlich's ideas on "living law" was established, which not only spread among European thinkers, but also received recognition among representatives of the American Association of Law Schools. The evolution and influence of E. Ehrlich's work on the political and legal ideas of the American jurist, dean of the law faculty of the Harvard Law School, Roscoe Pound, is demonstrated. He became the founder of the sociological concept of law in the USA and called on scientists not to limit themselves to the study of legal norms recorded in legislative acts, but to analyze "law in action", because human behavior is determined not only by laws, but also by the norms of religion, morality, customs, upbringing and other social factors.

The reasons for the activation of the sociological movement in the USA were analyzed, which were primarily related to the problems that arose in practical jurisprudence and led to the incorrect application of legal norms. R. Pound's theory of social interests, which he began to develop in order to ensure agreement and balance between all participants in social relations, is revealed.

It has been established that Roscoe Pound became the founder of the sociological concept of law in the USA at the beginning of the 20th century, which in the near future will be supported, transformed, deepened in the works of other scientists, including D. Flenk, K. Llewellyn, D. Dew. Thanks to their scientific heritage, a new understanding of law was formed, which made it possible to rethink the main legal phenomena more deeply, to move away from normative approaches, and to introduce a new milestone in the history of legal philosophy and political and legal scholars.

Key words: law, sociology of law, sociological concept of law, legal understanding, political and legal teachings, E. Ehrlich, R. Pound, USA.

Сучасне становище України, що характеризується повномасштабною військовою агресією з боку Російської Федерації, ракетними ударами по усій території країни, загибеллю десятків тисяч мирних жителів, серед яких сотні дітей, змушує нас переосмислювати цінності, потреби і орієнтири. В тому числі зміст і сутність самого права як філософсько-правової категорії. Важливим тут є і соціологічний аспект, адже в історії політико-правових учень він по-новому розкрив сутність правових явищ.

Аналіз соціологічної концепції права завжди привертав увагу знаних науковців, серед яких С. Бобровник, В. Костицький, О. Кобан, Л. Луць, Н. Крестовська, В. Марчук, однак вплив української наукової школи соціології права на трансформацію політико-правової думки США до нині залишається малодослідженим.

Визнаним засновником соціології права є український правознавець, професор, ректор Чернівецького університету Євген Ерліх. Він є автором численних праць, серед

яких «Про прогалини в праві» (1888), «Вільне правознаходження та вільне правознавство» (1903), «Соціологія і юриспруденція» (1906), «Про живе право» (1911), «Основи соціології права» (1913), «Юридична логіка» (1917, 1918), «Соціологія права» (1922). Вони неодноразово перевидавалися англійською, французькою, українською та іншими мовами. Самі ж наукові розвідки були написані Євгеном Ерліхом його рідною мовою – німецькою [1, с. 5].

Народився Євген Ерліх 14 вересня 1862 р. у Чернівцях у сім'ї знаного на той час адвоката Сімона Ерліха. Відтак, юриспруденція не стала чужорідною. У зв'язку з цим і було визначено професійне майбутнє, яке почало формуватися на юридичному факультеті Львівського університету, а згодом у Віденському університеті. Отримавши диплом та набувши звання доктора права, Євген Ерліх спочатку займався адвокатською практикою, однак одразу зрозумів, що його істинне призначення – це наукова діяльність, а саме вивчення проблем загальної теорії права та римського права [2, с. 147]. Відтак, із 1893 року розпочинається активна публікаційна діяльність, яка була визнана університетською спільнотою, за що через три роки було присвоєно вчене звання екстраординарного професора Чернівецького університету, а згодом і ординарного професора римського права. 1901 році Євген Ерліх отримує посаду декана юридичного факультету Чернівецького університету імені Франца Йосифа, а 1906 – 1907 навчальний рік працюватиме ректором цього ж навчального закладу. Активні творчі плани обірвала Перша світова війна, через яку Євген Ерліх був змушений емігрувати до Бухареста, де через чотири роки і помер [2, с. 148].

Увесь творчий шлях Є. Ерліха переплітався з Чернівецьким університетом, а створення на юридичному факультеті авторських семінарів «живого права» подарувало вченому світове визнання як основоположника концепції соціології права. Він обгрунтував і показував, що насправді суспільні відносини регулюють не мертві приписи, написані в законодавчих актах, а соціальні норми, що визначають модель, стиль поведінки. На думку Ерліха, «зовсім немає потреби займатись кодифікацією цього позадержавного права». Він вважав це непотрібним і навіть безнадійним, адже «сфера дії наших кодексів, – писав вчений, – так віддалена від дійсності, що правові відносини, з якими вони повинні мати справу, так незрівнянно багатші, різноманітніші, мінливіші..., що вже одна думка вичерпати їх в одному кодексі була б дивовижною». [85, с. 142–143].

Дана ідея становить одне з головних положень соціологічно-правового вчення Ерліха, яке було ним детально викладене у монографія «Основи соціології права». В передмові до неї Ерліх писав: «Центр ваги розвитку права в наш час, як і у всі інші часи, знаходиться не в законодавстві, не в юриспруденції або судочинстві, а в самому суспільстві, що і є основою соціології права» [27, с. 211].

Принциповим положенням соціології права Ерліха є визнання того, що будь-яке суспільство складається з безлічі союзів, які організовують життя як окремих індивідів, так і груп індивідів. Організація як процес розподілу функцій, завдань, правочинів і обов'язків здійснюється через право. У цьому погляді Ерліха співпадають з концепцією соціального контролю, сформульованою одночасно Р. Паундом. За Євгеном Ерліхом будь-яке право соціальне, оскільки виконує організаційну функцію: «правові норми є нормами, що впливають з юридичних фактів; вони з'являються з практики, яка в суспільних союзах вказує кожному члену цих союзів його становище і функції» [85, с. 161]. Таким чином, автор демонструє цілісне, інтегральне бачення права в аспекті фактичності та нормативності, що призвело його до ідеї про фактичну відсутність меж між юридичною дійсністю та соціальною дійсністю норм і правил.

Окрім того, вчений наголошував, що для повного осмислення природи права науковцям не достатньо

вивчати і досліджувати лише законодавчі приписи, так зване «державне право», а слід сконцентрувати увагу на соціології права, яка є основою правознавства. Надаючи визначення змісту права Ерліх констатував, що це соціальний феномен, а юриспруденція є частиною суспільствознавства. Відтак, правознавство є частиною теоретичного суспільствознавства, соціології, а соціологія права – це «наукове вчення про право, яке є емпіричною дисципліною» [4, с. 227].

Досліджуючи співвідношення соціології і юриспруденції Є. Ерліха, сучасна вчена О. Кобан показує глибинність думок мислителя. Соціологія, за твердженням Є. Ерліха, – це наука, що вивчає суспільні течії та прагнення людей, їх соціальні організації. Юриспруденція, на думку вченого, є практичною дисципліною, яка вивчає застосування права на практиці. Учений наголошував, що соціологія – це наука про суспільство, а юриспруденція є її підгалуззю.

Означені правові думки, які з'явилися на зламі тисячоліть, без перебільшення випередили свій час і зацікавили багатьох європейських мислителів та американських учених. Так, в 1914 р. Є. Ерліха було запрошено до США для читання лекцій в Інституті Ловелла та промови на тему «живого права» на щорічному зібранні Американської асоціації правничих шкіл, яке мало відбутися в Чикаго [5, с. 362]. Нажаль, Перша світова війна завадила здійснити візит, однак наукова спадщина і творчість все ж проникає до американської наукової спільноти. Так, вчення Є. Ерліха про «живе право» вплинуло на політико-правові ідеї американського правника, декана юридичного факультету Гарвардської школи права з 1916 по 1936 рік Роско Паунда. Останній закликав науковців не обмежуватися вивченням правових норм, які зафіксовані в законодавчих актах, а аналізувати «право в дії». Відповідно до поглядів вченого «право є одним із способів контролю за поведінкою людей поряд із релігією, мораллю, звичаями, домашнім вихованням та іншим. Відтак, «дослідження права має відбуватися в контексті соціальних відносин, враховуючи взаємодію правових норм з іншими регуляторами» [6, с. 145–158].

Соціологічний рух в США виникає в епоху технологічного прогресу і Р. Паунд вважає його реформою домінуючих концепцій вивчення, тлумачення та застосування права. Він також став реакцією на існуючі проблеми, що виникали в правовому полі та практичній юриспруденції. Вони пов'язані, насамперед, із тогочасними недоліками американської правової системи, що мали місце на початку ХХ ст. Йдеться, насамперед, про застаріле законодавство та недовір'я до нового. Так, судді не бажали послуговуватися законодавчими приписами, які захищали права робочого населення, тлумачили правову норму дуже вузько і, подекуди, неправильно її застосовували. Класичним прикладом цієї тенденції є рішення Верховного суду із застосуванням доктрини матеріально-правової процедури. Прихильники соціологічної юриспруденції критичували таку судову реакцію на соціальне законодавство, пояснюючи це кількома факторами. Одним з них була ізоляція вивчення права від соціальних наук, а незнання соціальних реалій і потреб може породжувати ухвалення несправедливим рішенням. Такий факт визнавали і самі судді того часу. Відтак, Р. Паунд наголошував на важливості вивчення соціології права та відмовитися від механічної юриспруденції, яка призводить до автоматичних ухвалення жорстких рішень, де не враховані інші фактори [7, с. 1–26].

Р. Паунд ідентифікував себе з «соціальним інженером», який покликаний переосмислити вивчення права та застосування закону заради панування справедливості. Під останньою вчений розумів «такий формат суспільних відносин і порядок поведінки, який завдає найменшої шкоди». Теорія соціальних інтересів, яку він почав розви-

вати ще в 1913 році, була розроблена для того, щоб забезпечити узгодженість необхідних політичних суджень, а також їх зважування та балансування. Вона стала серцевиною соціологічної юриспруденції Р. Паунда [7, с. 1–26].

Отже, Роско Паунд став родоначальником соціологічної концепції права в США, яка в найближчому майбутньому буде підтримана, трансформована, поглиблена у працях інших вчених, серед яких Д. Фленк, К. Ллевеллін Д. Дью. «Право є діяльність, за допомогою якої можна здійснювати втручання в іншу діяльність, – писав останній, – правові норми позбавлені активної ролі, вони лише клаптик паперу, що наповнюється змістом в кожному конкретному випадку за допомогою видання індивідуальних судових або адміністративних актів» [8]. На управлінській

діяльності зосереджував свою увагу К. Ллевеллін. За його твердженням «право – це не лише судова і законодавча практика, а й управлінська діяльність, яку виконують представники публічної влади» [8].

Таким чином, початок ХХ століття ознаменувався зародженням соціологічної концепції праворозуміння, яка дозволила більш глибоко переосмислити основні правові явища, відійти від нормативістських підходів, запровадити нову віху в історії філософії права та політико-правових учень. Наведені думки мислителів і на сьогодні мають свою цінність і зриму актуальність, адже від правильного тлумачення змісту права залежить правотворча і правозастосовна діяльність загалом та належне регулювання усіх суспільних відносин зокрема.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ерліх Євген. Монтеск'є та соціологічна юриспруденція / Пер. з англ. і передмова С.І. Нежурбиди. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць*. Вип. 728: Правознавство. Чернівці: ЧНУ, 2014. С. 5–14.
2. Марчук В. П. Євген Ерліх – основоположник соціології права. *Проблеми філософії права*. 2005. Том III. № 1–2. С. 147–151.
3. Соціологія права: науково-теоретична спадщина Євгена Ерліха і проблеми розвитку сучасної науки : монографія. / Василь Костицький, Ольга Кобан ; Ін-т законодав. передбачень і прав. експертизи. Вид. 2-ге. Київ: Коло, 2016. 255 с.
4. Кобан О.Г. Є. Ерліх про взаємозв'язок соціології і юриспруденції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 3. С. 225–228.
5. Doring E. Eugen Ehrlich. *Neue Deutsche Biographie*. Berlin, 1959. Bd. 4. P. 362
6. Титов В. Розвиток юридичної логіки в США (перша чверть ХХ ст.): Р. Паунд про дедуктивно-механічну юриспруденцію. *Вісник Академії правових наук України*. Х.: Право, 2000. № 3(22). С. 145–158.
7. James A. Gardner. The Sociological Jurisprudence of Roscoe Pound (Part I). *Villanova Law Review*. 1961. Volume 7, № 1. P. 1–26.
8. Холод Ю.А., Погрібний І.М., Волошенко О.В. Сучасні теорії права. Соціологічна юриспруденція. Текст лекцій. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків 2021. <https://nm2.univd.edu.ua/download/124915>